

Слободан НИКЧЕВИЋ*

О ЊЕГОШЕВОЈ ПАТОГРАФИЈИ

Његошева личност, јединствена и непоновљива, многоструко је уграђена у темељне вриједности Црне Горе. Пјесник, филозоф, владар и владика већ друго стољеће изазовно и инспиративно дјелује на многе ствараоце из више генерација који су му посветили преко десет хиљада библиографских јединица, од којих више од 150 монографија. Али и поред наведеног, „Његошево дјело је широко и дубоко и нико још није допро до обале и краја његовог духа, зато још остају многе тајне недокучиве, можда је и добро да га никад до краја не одгонетнемо, јер ће нас трајно подстицати”.¹

Болест као неизбјежни, саставни дио живота често утиче на животне токове и људске судбине, а хроничне, дуготрајне, често доживотне по правилу урезују дубоке трагове у психу и сому болесника, а код креативних личности остављају и препознатљиве печате на њихово појединачно или цјелокупно дјело, нарочито пјесничко, јер често поезија зависи од живота и живот од поезије.

Иако се о Његошевим болестима, односно туберкулози, прилично писало, ми још немамо његови патографију.

О болесном Његошу писали су најчешће књижевници и историчари, ријетко љекари. На ову тему од љекара имају радове: проф. др Владимир Станојевић, проф. др. Миња Протић и доц. др. Божо Вуковић.

На основу досадашњих сазнања пратићемо почетак и ток Његошеве туберкулозе са којом је „дуговао” више година свог релативно кратког живота. Анализираћемо колико је туберкулоза као хронична, у то вријеме ријетко изљечива и врло често смртоносна болест, утицала на његове многоструке поетске, државничке и духовничке активности, колико му је смањивала „махове”, загорчавала свакодневицу, доносила меланхолију и песимизам, чинила будућност неизвјесном. Колико је њен „огањ” разгарао онај други пјеснички план у безброј искри које је његов пјеснички гениј синтетизовао у

* Доктор медицине, Никшић.

¹ М. Билас, *Његоши, ијесник, владар, владика*. – Зодне, Београд-Љубљана 1988. г.

„вјечну збиљу”, што већ стољећима обасјава путеве црногорском народу, кријепи му душу, охрабрује и надахњује оптимизмом кад му је најтеже.

„НЕКА БУДЕ ШТО БИТИ НЕ МОЖЕ!”

Вал епидемије туберкулозе у Црну Гору је дошао са извјесним закашњењем, пошто је претходно у XVIII и XIX вијеку захватио западноевропске земље у периоду интензивне урбанизације и индустрализације. Oliver W. Holmes назива је „бијелом кугом”.

Разлог за ово „кашњење” је саобраћајна и економско-политичка изолованост Црне Горе од Европе у то вријеме. За разлику од већине осталих европских земаља, гдје се туберкулоза најчешће јавља код градске сиротиње и радника, у Црној Гори од ње прво оболијевају добростојеће породице. Међу њима првенствено Петровићи, који комуницирају са Венецијом, Аустријом и Русијом и чија дјеца почињу да се школују у иностранству. Огромни дио осталог становништва живио је изоловано, непрокужено бацилом туберкулозе и без специфичног имунитета.

Сусрет младих брђана без специфичног имунитета са европским градовима често је био трагичан по њихово здравље и живот. Тако су разне пнеумоније, туберкулоза и руска зима покосиле синовца Петра I, Митра Стијеповог, који је био одређен за потенцијалног насљедника прије Рада Томовог и синовца Његошевог Павла Перовог, потенцијалног насљедника прије Данила Станковог. Средњи син краља Николе Мирко умро је од туберкулозе трећег марта 1918. у Бечу, четири Миркова сина умрла су од туберкулозе, а пети син Михаило преболио је туберкулозу кичме.²

Његушки момчић Раде Томов био је безбрижан док његова седамнаестогодишња, мало повијена плећа није оптеретило претешко бреме које су носили дотадашњи владике и господари Црне Горе и док његове груди нијесу почели да раздиру „пламени ужаса”.

Владарски напори и пјесничка болна преосјетљивост полако су реметили његову имунобиолошку равнотежу и снагу.

Први контакт са бацилом туберкулозе, односно примоинфекцију, Раде Томов је вјероватно добио у просторима Савинског или цетињског манастира од неког блиједоликог духовника.

Отац Томо и мајка Ивана били су здрави људи, доживјели су дубоку старост и надживјели своје синове, те ужа породица Његошева није била извор туберкулозне инфекције.

Владичин секретар Димитрије Милаковић оцјењује 1847. г. да владика има „наклоност ка сухој болести”.

² Подаци из интервјуа Николе Михаиловог Петровића, лист „Круг” бр. 3; 1990. г. – Подгорица.

ТОК ПОБОЛИЈЕВАЊА И БОЛЕСТ

Прве архивске податке о побољевањима осамнаестогодишњег Његоша имамо из 1831. г. када из Цетиња извјештавају руског конзула Јеремију Гагића да је „Архимандрит био много слаб от уха, али је сада мало бољи”. И у току 1832. г Његош поболијева, јер због болести не може сићи у Котор на састанак са епископом Рајачићем.

Не осјећа се добро и поболијева и у току прољећа 1834. г. Пати од изнемоглости читавих шест мјесеци и у најближој околини сумњају да је отрован за вријеме боравка у Котору. Ово вишемјесечно боловање и спор опоравак може се са вјероватноћом приписати првим знацима постпримарне туберкулозе која ће код Његоша имати хронични ток са наизмјеничним ремисијама с прољећа и егзацербацијама с јесени.

Из писама упућених обласном поглавару Котора Габријелу Ивачићу 1834. г, види се да и сам Његош већ сумња да има хроничну болест која се не може излијечити.

У априлу 1836. г. Ивачић извјештава Губернијално предсједништво у Задру да његош поболијева, да је дошао у манастир Подмаине и да се жалио на оштру климу у Црној Гори. У току 1838. г. Његоша боли нога и из Котора долази да га лијечи др Вићенцо Голдји, који поред медицинских дужности опошљава и обавјештајне задатке, што се види из извјештаја који подноси Г. Ивачићу.

У октобру 1838. г Његош има високу температуру и приморан је да лежи. У току 1844. и 1845. г. купа се и лијечи Прчњу и Перасту.

До 1849. г. он се носи са својом туберкулозом без изразитих клиничких манифестација. Међутим, у децембру те године нагло се погоршава његова болест. Тада први пут има хемоптоју, што је знак кавернозне фтизе и том приликом др В. Голдји закључује да је Владика тешки плућни болесник. У исто вријеме и поп Вук Поповић из Котора пише Вуку Карацићу: „Владика црногорски је нешто слаб, кашаљ га је споао биће два мјесеца и веле да је много у живот спао”.

У току 1850. г. владика је тешко болестан, престаје да пуши љешански дуван, смета му кад други пуше поред њега. У марту те године док је играо билијар поново је бацио крв. У априлу силази у Котор и Ј. Гагићу пише: „...веома страдам од прсих” и жали се да му је силазак у Котор био веома тегобан... „али невоља брода не гледа”. Његош је и раније био свјестан своје болести и да је кратковјек, и већ 1845. г. зода капелицу-гробницу на Ловћену. У току маја 1850. г. у Прчњу пише свој чувени Тестамент. Те године у јуну одлази у Италију да потражи лијека својим болесним плућима. У Падови се нарочито лоше осјећа, има несвјестицу. То је побудило Новицу Церовића који му је био у пратњи да му предложи: „Бјезимо Господару, е умрије”. Убрзо се враћа у Црну Гору. По повратку пише Ј. Гагићу:

„велика запара италијанска веома ме бјеше ослабила, тако да не могах на ноге стати,... ја сам доста слаб али се надам, ако Бог да скором побољшању здравља”. Гагић обавјештава руског посланика у Бечу, да Његош болује од неизљечиве тбс. И да су му италијански љекари савјетовали да се што прије врати у Црну Гору. И Павле Решетар пише о критичном стању Његошева здравља.

Послије повратка из Италије лијече га народни видари. О том лијечењу поп В. Поповић пише Вуку Карацићу 23.09.1850. г. да Његош „...није већ хтио слушати приморске љекаре, нити од њих узимати смрдљиве љекарије, него се преда Богу и брату самоуку, који га с наравским домаћим љекаријама: медом и маслом, млијеком и скорупом вида и извида, и данас, хвала Богу, ево га читава и здрава, добро једе и добро спава, по пољу на ноге шета, и на коњу јаше”.

У августу исте године пише др Петру Маринковићу, которском љекару: „У мојој болести ја сам и о смрти помишљао, него ова мисао нимало није мени шкодила”.

И поред пролазног побољшања здравља у току љета и ране јесени 1850. г. Његош се не осјећа добро. Крајем септембра те године посјећују Црну Гору аустријски генерал, Србин, Ђорђије Стратимировић и љекар др Јулије Радишић. У својим успоменама Стратимировић је записао сљедеће: „Цела његова симпатична личност учинила ми је утисак велике меланхолије и незадовољства... а често рече, показавши ми прса своја: „Ето видиш, Ђоко, ту је смрт”. Савјетовао сам га да иде у Беч и тамо славне љекаре да консултира”.

Његош преко Котора и Трста стиже у Беч 29. новембра, гдје, иако тешко болестан, завршава државне послове. Заједно са Ђ. Стратимировићем и др Ј. Радишићем отишао је код чувеног проф. др Јозефа Шкоде. На жалост, Шкода је могао само да констатује неизљечиву плућну туберкулозу, лијево плуће је било разорено, а десно већ знатно захваћено процесом. Иако нерадо, Шкода преко Стратимировића саопштава владици да може још живјети, али да може и нагло умријети. Савјетовао ми је да наступајућу зиму проведе у приморју. Ординирао му је салицил и соду бикарбону. Том приликом поменуто је и анеуризма, то је био повод да се касније изрази сумња да је Његош можда боловао од луеса, превиђајући да су стари медицински аутори описивали анеуризме код туберкулозе као изворишта хемоптоја. У то вријеме Његош се крајње лоше осјећа, пати од тешке диспнеје, кашаљ му не да спавати, ноћи проводи у наслоњачи, крвав. Све су то симптоми одмакле плућне туберкулозе и декомпензованог плућног срца. Послије урађене венепункције, стање му се нешто поправља, што говори да је имао повећану вискозност крви – полиглобулију.

Преко Трста и Венеције крајем децембра долази у Напуљ и под благом медитеранском климом осјећао се боље. Живахнуо је, иако многе ноћи проводи у наслоњачи. Са великим интересовањем, заједно са Љубом Нена-

довићем обилази већи дио Италије: Трст, Венеција, Милано, Рим, Напуљ, Чивита Векија, Ливорно, Фиренца, Ђенова, Падова и Торино. Из Напуља се преко Трста враћа маја 1851. г. Стање му се опет погоршава. У Трсту има поново хемоптоју. У Беч стиже 23. маја и поново га прегледа проф. Ј. Шкода. Како је тада изгледао Његош најбоље се види из описа италијанског археолога и књижевника Франческа Караре: „Он се био преобразио. У оквиру црне, дуге косе и црне браде, на смршалом лицу бљедило још више падаше у очи. Очи му бијаху мутне и угашене, глас промукао, напорно дишаше; кад је сједио био је сам себи тежак.” Осјетивши да га снага напушта и свјестан близине смрти, Његош креће за Црну Гору. На Цетиње стиже 23. августа и врло се лоше осјећа.

У писму Неселроду од 17. Септембра 1851. г. жали се да пати од грудне болести и да је скоро сасвим изгубио глас. У писму В. Карацићу од 5. окотбра исте године пише: „Давно бих на Ваше писмо одговорио да ми мртвило даде, него из каквог Вам стања пишем, доста је и оволико, јербо када тијело страда и стење, душа се вије у олујама”.

ЗАДЊИ ДАНИ И СМРТ

Податке о предсмртним данима и смрти Његошевој налазимо у писмима Павла Решетара, попа Вука Поповића, успоменама Ј. П. Коваљевског и у дјелу Љубе Ненадовића: „О Црногорцима”. Решетар наводи да Његоша тих задњих дана мучи висока температура, јака дизентерија, да стално кашље и тешко дише, да пати од несанице, ноћи проводи у наслоњачи, без апетита је, шаке му отичу и крајње је исцрпљен. У таквом стању видар му је направио венепункцију, „пуштио крв” и било му је нешто лакше. У том тешком стању можда посљедња животна нада заокупља Његоша. ели да сиђе у приморје и да потражи мира својим болним прсима. Отеченом руком пише своје посљедње писмо и обавјештава Решетара да ће доћи у Котор. Октобарска, упорна цетињска киша онемогући му то путовање. Сјутрадан 31. окотбра 1851. г у 10 сати издахнуо је. То је био онај исти дан у који је прије 21 годину ступио на владу”.

Др Новотни пошао је тог дана из Котора да му пружи помоћ. На Његушима је сазнао да пацијенту више није потребан и вратио се назад у Котор.

КРАТКИ ИЗВОДИ ИЗ БИОГРАФИЈА ЛЕКАРА КОЈИ СУ ЛИЈЕЧИЛИ ЊЕГОША

Његоша су прегледали или му давали савјете сљедећи лекари: проф. др Јозеф Шкода, др Јулије Радишић, др Вићенцо Голдји, др Димитрије Фру-

шић, др Николо Пинели и неколико италијанских љекара из Напуља, Парме и Трста чија имена за сада остају непозната.

Најчувенији међу њима био је проф. др Јозеф Шкода (Пизен, 1805.-Беч, 1881). Потиче из занатлијске, чешке породице, старији брат Франц био је љекар, млађи брат Јохан је од очеве браварске радионице створио чувену свјетску фирму „Шкоду”. Проф. др Ј. Шкода био је професор интерне медицине на Бечком медицинском факултету, основао је грудно одјељење опште бечке болнице. Проучавао је акустику, чувена су његова открића у области перкусије и аускултације. Његовим дефиницијама срчаних тонова служи се и данашња медицина, био је врстан дијагностичар, његово име је ушло у историју свјетске медицине. Као терапеут био је нихилиста, што је последица неефикасне терапије тога доба, нарочито плућних обољења. То се види и из терапије /салицил и сода бикарбона/ коју је прописао Његошу у току 1850. и у мају 1851. г.

Др Јулије Радишић, аустријски војни љекар, Србин. На Цетињу је бора-вио 1850. г. и оцјенио да је Његош тешки плућни болесник, савјетовао му је да иде у Беч код проф. др Ј. Шкоде. Остао је један његов рецепт који је прописао Његошу.

Др Вићенцо Голдји, которски љекар, долазио је неколико пута на Цетиње да лијечи Његоша у току 1838. и 1849. г. У писму Габријелу Ивачићу, которском поглавару, Њего захваљује... „за Вашу доброту, коју сте имали по мојој молби, послати ми неколико пута Г. др Голдјија. Он, старајући се усредно око мене са својим медическим знањем и искуством, помогао ми је добро поправљању здравља, и покрај тога по мојој жељи писао је од краста неколико дјеце...” Вакцинисао је 380 дјеце, и то бесплатно, што говори о његовом хуманизму.

Др Петар Маринковић /1793-1868/, окружни љекар у Котору, прије тога био је асистент на Медицинском факултету у Падови. Лијечио је Његоша у току 1850. и 1851. г. Др П. Маринковића Његош је изузетно цијенио и највише се придржавао његових „совјета” јер „...из дубине познанства и благородне душе истјечу”.

Др Димитрије Фрушић, љекар из Трста, Србин. Његош се са њим сретао у Трсту. Посветио је јену пјесму умрлом дјетету др Фрушића.

Др Новотни, војни љекар у Котору. Хитао је пут Цетиња 31. октобра 1851. да укаже помоћ умирућем Његошу. У Његушима је сазнао да је Владика већ умро и вратио се у Котор.

Др Николо Пинели /1802-1872/ – по неким подацима /др М. Шкарица/ лијечио је Његоша док је био општински љекар у Котору и Будви.

Прим. др Василије Кусовац сматра да овај податак није тачан и да је др Н. Пинели лијечио предсједника Сената Ивана Ивановића-Вукотића у Манастиру Стањевићи. Др Н. Пинели потиче из познате породице Пинели из Задра, која је од 1861. г. дала више познатих бискупа, политичара, официра

и љекара. Један од њих је био Хорацио Пинели, градски и војни љекар у Котору 1786. г.

Из писама која је упутио др Вићенцу Голдјију и др Петру Маринковићу види се да је Његош са својим љекарима успостављао пријатељске везе, имао пуно повјерење у њихове стручне способности и био им врло захвалан.

ЗАКЉУЧАК

Пратећи почетак и ток Његошеве болести на основу доступне литературе, кореспонденције, објављене архивске грађе и антропо-морфолошке анализе скелета из 1974. г.* сматрам да се може поставити сљедећа дг. код Његоша:

PHTHISIS FIBROCASEOSA CAVERNOSA CONFIRMATA /PROGRESIVA/ LARYNGITIS ET ENTERITIS SPECIFICA COR PULMONALE CHRONICUM DECOMP.

Уморила га је туберкулоза у тридесет осмој години живота и тако је пресахло најбујније и најособеније врело наше поезије. Рано је отишао Господар и државник који је оснажио Црну Гору као државу, основао Сенат и Гвардију, формирао прве школе и обновио штампарију. Са својим многобројним везама, познанствима и пријатељствима са знаменитим људима свих јужнословенских народа – један је од зачетника југословенске идеје и будуће југословенске државе. Све је то радио и постигао упркос хроничној болести која је годинама поткопавала тог горостаса, али „...ни у једном тренутку своје дуге болести није јој се подао и предао” /Исидора Секулић/.

Туберкулоза је сигурно знатно утицала на његове животне токове а уткала меланхолично-песимистичке тонове у његову поезију. Владика је записао у свом Тестаменту: „Човјек је смртан и мора умријети”. Знаменити људи остављају својој нацији и човјечанству своје дјело, а то је окосница живота великих људи какв је био Његош.

БИБЛИОГРАФИЈА

- П. П. Његош: *Цјелокујна дјела*, издање „Просвете”, 1951. Београд
Исидора Секулић: *Његошу, књига дубоке оданосији*, „Свјетлост”, Сарајево, 1968.
Др Љубомир Дурковић-Јакшић: *Његош и Ловћен*, „Православље”, Београд, 1971.
Вук Поповић: *Койторска њисма*, „Нолит”, Београд, 1968.

* Академик Божина Ивановић: *Антропоморфолошке особине Пејтра II Пејровића Његоша*, ЦАНУ, Подгорица, 1994 г.

- Др Јевто Миловић: *Пејтар II Пејтровић Њеџош у свом времену*, „Универзитетска ријеч”, Никшић, 1985.
- Божо Михаиловић: *Њеџош*, Издање манастира Цетињског, Цетиње, 1972.
- Проф. др Владимир Станојевић: *Болесити и сиваралашиво*, Издање Српског Лекарског друштва, Београд, 1966.
- Милорад Најдановић: *Жуџа џошћа у српској књижевности*, „Нолит”, Београд, 1973.
- Саво Вукмановић, *Пејтар II Пејтровић Њеџош*, „Обод”, Цетиње, 1972.
- Др Љубомир Дурковић-Јакшић: *Њеџошев лик*, „Обод”, Цетиње, 1963.
- Др Божо Вуковић: *Медицина и психологија у доба Њеџоша и у Њеџошевим дјелима*, Титоград, 1981.
- Милован Ђилас: *Леџенда о Њеџошу*, „Култура”, Београд, 1952.
- Милован Ђилас: *Њеџош-ћјесник, владар, владика*, „Зодне”, Београд-Љубљана, 1988.
- Проф. др Владимир Станојевић: *Њеџошева болесити и његово надахнуће*, часопис „Мисао” бр. 7, Београд, 1925.
- Маурице Порот: *Психологија туберкулозног болесника*, „Медицинска књига”, Београд-Загреб, 1958.
- Др Боко Пејовић: *Црна Гора у доба Пејтра I и Пејтра II*, „Народна књига”, Београд, 1981.
- Љубомир Ненадовић: *О Црногорцима*, „Обод”, 1975.
- Љубомир Ненадовић: *Писма из Италије*, „Народна књига”, Београд, 1962.
- Др Јован Кујачић: *Јекитика*, Српска штампарија у Загребу, 1904.
- Др Јован Кујачић: *О узроцима који највише утичу на развиће и ширење тбс*. У Црној Гори, Конгресни зборник Српског лекарског друштва, 1904.
- Љубица Радовић: *Смртност сивановишива Црне Горе*, „Обод”, Цетиње, 1984.
- Др Зденко Левентал: *Из историје туберкулозе*, Медицински гласник, бр. 11-12, 1956. Београд.
- Проф. др Александар Радосављевић: *Туберкулоза љућа*, „Народна књига”, Београд, 1955.
- Проф. др Шпиро Јановић: *Туберкулоза љућа*, „В. Маслеша”, сарајево, 1959.
- Проф. др Милић Грујић: *Туберкулоза љућа*, „Народна књига”, Београд, 1957.
- Сузан Сонтаг: *Болесити као метафора*, „Печат”, Београд, 1983.
- Војислав Д. Никчевић: *Њеџош и џноза*, Горски вијенац и Луча микрокозма, „Обод”, Цетиње, 1993.
- Др Војислав П. Никчевић: *Млади Њеџош*, „Обод”, Цетиње
- Др Јован Стриковић: *Пушевица Њеџошеве психоанализе*, „Обод”, Цетиње, 1980.
- Др Јевто Миловић: *Њеџош у слици и ријечи*, Графички завод, Титоград, 1974.
- Др Божина Ивановић: *Антропоморфолошке особине Пејтра II Пејтровића Њеџоша*, ЦАНУ, Подгорица, 1994.
- Др Крунослав Спасић: *Њеџош и Французи*, Кристал, Зајечар, 1988.

Dr Slobodan NIKČEVIĆ

LA PATHOGRAPHIE DE NJEGOCH

Résumé

La tuberculose de Njechoch est le sujet dont de plusieurs écrivains et historiens écrivaient, mais très rarement des médecins. C'est peut-être la raison pour laquelle la pathographie de cet illustre homme n'est pas complète jusqu'à nos jours.

Dans cet exposé l'auteur a eu l'évolution du processus tuberculeux de Njechoch, ainsi que les répercussions de cette maladie grave, chronique, très souvent incurable en ce temps-là, sur toutes ses activités, sur sa création poétique et sur ses engagements de l'homme d'état et de l'ecclésiastique.

Une lettre datée de 1831 contient les premières données concernant Njechoch tombant malade à l'âge de 18 ans ou "l'archimandrite ayant mal à l'oreille."

L'analyse des données des archives datées de 1834, montrant Njechoch épuisé, fébrile, sans appétit depuis six mois, nous fait arriver à la conclusion qu'il s'agissait de la tuberculose postprimaire des poumons. Mais on ne peut que faire des hypothèses à propos du temps et du lieu où il a eu l'infection tuberculeuse initiale.

À partir de l'année 1834, la tuberculose est, sauf les rémissions temporaires, le compagnon fidèle du grand poète. Il essayait les remèdes du doux climat méditerranéen: Budva, Monastère Maine, Perast, Prčanj, Naples. Conscient de sa maladie incurable et de la brièveté de sa vie, il a fait ériger la chapelle à Lovćen, en 1845.

À l'occasion de ses séjours à Vienne, en 1850/51, l'une des autorités médicales de cette époque Prof dr J. Chkoda l'a examiné et diagnostiqué une grave tuberculose.

Les examinations anthropologiques de la dépouille mortelle de Njechoch en 1974 n'ont pas constaté les changements sur le squelette relatifs à la maladie tuberculeuse.

Durant les années 1850 et 1851 Njechoch a beaucoup souffert de la touse et des saignements; il passait des nuits d'insomnie dans son fauteuil, fébrile et dyspnéique. Du mois de septembre 1851 jusqu'au 31 octobre, à 10 heures, quand il est mort, il était presque immobile, fébrile, enflé, enroué, souffrant gravement de la dyspnée et de la dyspepsie. La tuberculose pulmonaire, dans le stade terminal a atteint le larynx et les intestins.

Ainsi s'est tarie la source la plus particulière et la plus opulente de notre poésie. Les sons mélancoliques et le pessimisme profond de ses vers éternels, représentent, sans doute, les conséquences de la maladie tuberculeuse chronique.

